

פּוֹק ג'י

*****

אוכלוסיית היעד -

ילדים ובני נוער במצוקה בישראל

*****

אוכלוסיית הילדים והנוער שבמצוקה - מי היא ומה היקפה ?

כבר נאמר בפרקים קודמים ובדוחותיהם של צוותי הוועדה השונים הנספחים לדו"ח הוועדה כי לא קיימת תשובה מדעית וחד-משמעית לשאלה.

הקושי שבהגדרת המצוקה על פי איפיוניה החומריים והלא-חומריים* מקשה גם על מתן תשובה אחידה בדבר היקפה של האוכלוסייה הנחונה במצוקה.

הוועדה סבורה, עם זאת, כי על אף הקשיים שבקביעת אופיה וגודלה של האוכלוסייה שבמצוקה, חיוני ומשמעי נסיון תיאורה וקביעת סידרי גודלה.

הוועדה פעלה בשתי דרכים כדי לסמן אופיה ולקבוע גודלה של אוכלוסיית הילדים והנוער שבמצוקה.

א. הוועדה התייחסה לאוכלוסיית-יעד הנתונה ב"תחום מצוקה אחד" שזוהה על-ידה. כל צוות עבודה של הוועדה אשר עסק בנושא מסויים ומוגדר, קבע את "אוכלוסיית-המצוקה" שבתחום פעולתו; איפיוניה והיקפה. לדוגמא: הצוות שעסק בשירותי

(*) דומה שקיימים איפיונים ותכונות של מצוקה שאינם ניתנים כלל למדידה בשלב זה, או שאינם נמדדים, בדרך כלל, בסקרי מצוקה. אפשר, למשל, שהזמן העומד לרשות האם וההורים בכללם להתמסר לילדים, מידת "החשיפה" של הילד ל"תמריצי תרבות וידע" שבהווי המשפחה, בחבורת הילד, שעליה נמנה הילד וכדומה, הם מאפיינים חשובים של רווחה, אי רווחה או מצוקה בתנאי חיו של הילד המשפיעים על מצבו הנוכחי ועל סיכוייו לחיות בעתיד ברווחה או במצוקה.

בריאות ושירותים סוציאליים לפרט ולמשפחה (8) הגיע למסקנה, כי בהתאם לאמות-מידה מינימליות של בריאות, המתבססות על ידע ומחקר בתחום זה, כ-50% מכלל הילדים מצויים מתחת ל"סטנדרט" ומצויים ב"מצוקת בריאות". הצוות אשר עסק בנושאי ה"שיכון וקהילה" (2) מצא שבהתאם לאמות מידה מקובלות של צפיפות דיור ותנאי מגורים אחרים כ-100,000 משפחות, ברובן משפחות עם ילדים, מצויות ב"מצוקת שיכון".

דוגמאות נוספות בתחומי החינוך ובתחומים אחרים מצויים בדוחות הצוותים הנספחים.

ב. הוועדה התייחסה גם ובמיוחד לקבוצות באוכלוסייה המצויות ביותר מב"תחום מצוקה אחד" שאליו התייחסו, בדרך כלל, צוותי העבודה.

מן הדעת שקבוצות כאלו מצויות ב"עומק מצוקה" גדול יותר והריהן חייבות לתשומת הלב ולסיוע מיוחדים במאמץ ובמעשה להצרת מצוקתן.

לצורך זה בחרה הוועדה, על יסוד ידע מקצועי ומחקרים, בארץ ובחו"ל, בשלושה אינדיקטורים המצביעים על הקבוצות המצויות במצוקה רב-ממדית (יותר מאחת). בלשון אחר, קיימות חפיפות חלקיות בין קבוצות המצויות ב"תחומי מצוקה" שונים, כגון: קבוצת אוכלוסייה הנתונה גם ב"מצוקת הכנסה" וגם ב"מצוקת שיכון" וכיו"ב. הדעת נותנת והמציאות מורה שככל שקיימת הצטברות של "מצוקות" שונות לגבי אוכלוסייה נתונה, מצוקתה (הרב-ממדית) חמורה יותר. צרופי "המצוקות" במשפחה אחת מצביעים, בדרך כלל, על "עומק מצוקתה" ומכאן גם על סיכוייה הנמוכים יחסית להיחלץ בכוחות עצמה ממצוקתה ללא עזרתה המוגברת של החברה.

האינדיקטורים שנבחרו מתייחסים לאיפיונים הבאים של המשפחה שבה חיים ילדים
ובני נוער:

1. ההכנסה לנפש סטנדרטית; *
2. צפיפות הדיור;
3. השכלת ראש המשפחה;

אינדיקטורים אלה נבחרו מכיון רבים מאחר שלפי מיטב ידיעתנו הם משמעותיים מאוד הן מבחינת פרושם לגבי תנאי חייהם של המשפחה וילדים והן מבחינת קביעת סוגי העזרה המתחייבים כדי "לאפשר למשפחה לצאת מצוקתה".

האינדיקטורים שנבחרו גם קלים יחסית למדידה ויש לגביהם טווח ורצף רחבים יותר של מידע.

הוועדה סבורה, על יסוד נתונים שהוכנו עברה, שצפיפות דיור של שלוש נפשות ומעלה לחדר; השכלת ראש-משפחה שאינה עולה על 7 שנות לימוד הן תכונות כלליות שיש בהן כדי להצביע על מצוקת המשפחות ("מצוקה דו-ממדית") ועל מספר המשפחות הנתונות במצוקה זו. אשר ל"רמת ההכנסה לנפש סטנדרטית", שהוכרה כהכנסה מינימלית במונחים של הכנסה כספית, התייחסה הוועדה לרמה המינימלית של 75 ל"י

(* הכנסת המשפחה מחולקת במספר בני המשפחה, כאשר מספר בני המשפחה, המובא בחשבון, "משתנה" בהתחשב בחסרונות וביתרונות לגודל שיש למשפחות קטנות וגדולות. פירוט מאחד המחקרים שנערך לאחרונה ומימצאיו מוגשים בנספח: "ילדים בישראל".

לנפש סטנדרטית (לחודש), לשנת 1969, אשר הוצגה ע"י הצוות להבטחת הכנסה (1). עם זאת, מצאה הוועדה לנכון לבחון את השינוי בהיקף "אוכלוסיית המצוקה" גם ברמת הכנסה לנפש סטנדרטית גבוהות יותר. מבחן זה מתחייב כדי לאמוד את האוכלוסייה שבמצוקה (שלפי קני מידה נורמטיביים) ושוני היקפה, אם וכאשר נקבעת הגדלת רמת ההכנסה (הנורמטיבית) לנפש סטנדרטית.

לאור האמור לעיל, הגיעה הוועדה לשלוש מסקנות עיקריות המתייחסות לאופיה ולגודלה של אוכלוסייה הנתונה במצוקה:

1 מספר הילדים שבמשפחות המצויות במצוקה (דו-ממדית), לפי ההגדרות האמורות, מגיע לכ-160,000 ילדים.

(מדובר בשתיים משלוש התכונות, דהיינו: שתי תכונות מתוך צפיפות של 3 נפשות ומעלה; השכלת ראש משפחה של 7 שנות לימוד ומטה; 75 ל"י הכנסה לנפש סטנדרטית לשנת 1968/69 המקבילה לרמת הכנסה מינימלית-נורמטיבית שהובאה בנספח: דו"ח הצוות להבטחת הכנסה (1)).

מבין 160,000 הילדים, כ-25,000 מצויים במצוקה עמוקה יותר (תלת-ממדית) לפי צירוף כל שלושת האינדיקטורים שנבחרו ע"י הוועדה.

הגדלת רמת ההכנסה המינימלית-נורמטיבית לנפש סטנדרטית מ-75 ל"י ל-90 ל"י, תגדיל את מספר הילדים במצוקה דו-ממדית בכ-25,000. ברמה זו יגיע, איפוא, מספר הילדים שבמצוקה דו-ממדית לכ-185,000. ועליהם יימנו 48,000 ילדים הנתונים במצוקה עמוקה יותר (תלת-ממדית).

בשנת 1968/69 היה אחוז הילדים שבמשפחות שבמצוקה (דו-ממדית) כ-19% מכלל הילדים, כשמדובר ברמת הכנסה מינימלית של 75 ל"י לנפש סטנדרטית. 3% מכלל הילדים, הכלולים כבר ב-19%, נמצאו במצוקה יחסית עמוקה או גדולה (תלת-ממדית).

עם הגדלת רמת ההכנסה המינימלית ב-15 ל"י, או מ-75 ל"י ל-90 ל"י, עולה אחוז הילדים שבמצוקה (דו-ממדית) מ-19% ל-22% מכלל הילדים. 6% מכלל הילדים, הכלולים ב-22%, ימצאו אז במשפחות הנתונות במצוקה עמוקה יותר (תלת-ממדית).

מן הדין לציין, על סמך מימצאים מסקרים שונים, שאומנם אינם שלמים, כי אחוז הילדים הנמצא במשפחות שבמצוקה ירד לקראת 1972, אך חסרה סדירות במגמה זו. אין ספק, כי הירידה באחוז הילדים שבמשפחות שבמצוקה לא היתה מספקת כדי להביא לשינוי משמעותי במספר האבסולוטי של הילדים הנתונים במצוקה כפי שננקב לעיל.

הוועדה סבורה שסדר הגודל של מספר הילדים שבמצוקה, כפי שהוערך על-ידה, הוא גדול ויש בו כדי להבליט את חומרתה של בעיית המצוקה של ילדים ונוער בישראל מבחינת היקפה ומבחינת החשיבות והקדימות בסדר העדיפות שעל מדינת ישראל להעניק לפיתרון בעיות מצוקתם של ילדים.

שינוי במספר הילדים שבמצוקה בכמה עשרות אלפים, לכאן או לכאן, ואף דיוק גדול יותר במנין מספר הילדים שבמצוקה, הינם לענין זה, משניים בחשיבותם ולא יהיה בהם כדי לשנות את המסקנה המועלית ע"י הוועדה.

2.

קיים ריכוז מירבי של הילדים הנתונים במצוקה בין יוצאי אסיה-אפריקה. כ-92% - 94% מכלל הילדים שבמצוקה חיים במשפחות שארץ מוצאן היא אסיה-אפריקה. הגדלת רמת ההכנסה לנפש, לפי הנתונים הקיימים, כמעט ואינה מקטינה את אחוז הילדים שבמצוקה שהם ממשפחות יוצאות אסיה-אפריקה. מכאן נמצא שאף הילדים המצויים בשולי המצוקה, שלפי הגדרתה של הוועדה, כולם כמעט מצויים במשפחות יוצאות אסיה-אפריקה.

אפשר שאחד המימצאים החמורים ביותר הוא שכל הילדים, ללא יוצא מהכלל, מבין הילדים שבמשפחות הנתונות במצוקה עמוקה וגדולה יחסית (תלת-ממדית), הריהם יוצאי אסיה-אפריקה.

אחת המשמעויות המרכזיות של הנתונים שהובאו היא שפיתרון בעיות העוני והמצוקה של משפחות וילדים יגביר גם את ליכודה החברתי של מדינת ישראל בהצרת הפער העדתי בה. מאידך, חוסר היענות מספקת מצד החברה והמדינה, בממדים התואמים את חומרת הבעיה וגודלה, לבעיות העוני והמצוקה, עלול להגביר הפערים החברתיים והעדתיים ואף לתרום לזעזועים על רקע עדתי בהווי המצוקה והשלכותיה.

3.

מסתמנת מגמה של גידול בריכוז ילדים שבמצוקה בערים הגדולות לעומת ריכוזם בערים הקטנות יותר בישראל. עם זאת, יש לדהגיש שבערים הגדולות מצויים 31% מכלל הילדים הארץ הנתונים במצוקה גדולה יחסית (דו או תלת ממדית), ואילו בערים שנוסדו לאחר קום המדינה (כולל, כמובן, אלו המכוננות עיירות פיתוח) מצויים 42% מילדים אלו.

מכל מקום, מגמה זו מסבה, או חייבת להסב, את תשומת הלב לבעיות המורכבות של מצוקת ילדים ובני נוער בעיר הגדולה ולצורכיהם של בני-נוער בריכוזים העירוניים הגדולים.